"माया नारायणीशानी शारदेत्यम्बिकेति च ॥")

अस्या व्युत्पत्तिर्यथा,—

"शरत्काले पुरा यस्मात् नवम्यां बोधिता सुरैः।
शारदा सा समाख्याता पीठे लोके च नामतः ॥"

इति तिथ्यादितत्त्वम् ॥

वीणाविशेषः। इति शब्दरत्नावली ॥ ब्राह्मी। सारिवा। इति राजनिर्घण्टः ॥

शारदिकं, क्ली, (शरद्+"श्राद्धे शरदः।" ४।३।१२। इति ठञ्।) श्राद्धम्। इति सिद्धान्तकौमुदी ॥

शारदिकः, पुं, (शरद्+"विभाषा रोगातपयोः।" ४।३।१३। इति ठञ्।) रोगः। आतपः। इति सिद्धान्तकौमुदी ॥

शारदी, स्त्री, (शारद+ङीप्।) तोयपिप्पली। सप्तपर्णः। इति मेदिनी ॥ कोजागरपूर्णिमा। इति शब्दरत्नावली ॥ शरत्कालीने, त्रि। यथा, स्कान्दभविष्ययोः।

"शारदीचण्डिकापूजा त्रिविधा परिगीयते।
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥
सात्त्विकी जपयज्ञाद्यैर्नैवेद्यैश्च निरामिषैः।
माहात्म्यं भगवत्याश्च पुराणादिषु कीर्त्तितम् ॥
पाठस्तस्य जपः प्रोक्तः पठेद्देवीमनाः प्रिये।
राजसी बलिदानेन नैवेद्यैः सामिषैस्तथा ॥
सुरामांसाद्युपहारैर्जपयज्ञैर्विना तु या।
विना मन्त्रैस्तामसी स्यात् किरातानाञ्च सम्मता ॥"

इति तिथ्यादितत्त्वम् ॥

(संवत्सरसम्बन्धिनी। यथा, ऋग्वेदे।१।१३१।४।
"यदिन्द्रशारदीरवातिरः सा सहानो अवातिरः ॥")

शारदीयमहापूजा, स्त्री, (शारदीया महापूजा।) शरत्कालीनदुर्गामहापूजा। यथा,—

"शारदीया महापूजा चतुःकर्म्ममयी शुभा।
तां तिथित्रयमासाद्य कुर्य्यात् भक्त्या विधानतः ॥"

इति तिथ्यादितत्त्वम् ॥

अपि च।

"हते घोरे महावीरे सुरासुरभयङ्करे।
देवीमुपासका देवाः प्रभुता राक्षसास्तथा ॥
समेताः सर्व्वदेवास्ते देवीं भक्त्या तुतोषिरे।
बलिञ्च दद्युर्भूतानां महिषाजामिषेण च ॥
एवं तस्मिन् दिने वत्स प्रेतभूतसमाकुलम्।
कृतवान् सर्व्वदेवश्च पूजाश्च शाश्वतीर्महान् ॥
जलदान्तेऽश्विने मासि महिषारिनिवर्हिणीम्।
देवीं संपूजयित्वा तु अष्टमीष्वर्द्धरात्रिषु ॥
ये घातयन्ति सदा भक्त्या ते भवन्ति महाबलाः।
बलिञ्च ये प्रयच्छन्ति सर्व्वभूतविनाशनम् ॥
तेषान्तु तुष्यते देवी यावत् कल्पन्तु शाङ्करम्।
क्रीड़ते विविधैर्भोगैर्देवलोके सुदुर्लभे ॥
यावद्भूर्व्वायुराकाशं जलं वह्निशशिग्रहाः।
तावच्च चण्डिकापूजा भविष्यति सदा भुवि ॥
प्रावृट्काले विशेषेण आश्विने ह्यष्टमीषु च।
महाशब्दो नवम्याञ्च लोके ख्यातिं गमिष्यति ॥

इन्द्र उवाच।

आश्विने घातिते घोरे नवमी प्रतिवत्सरम्।
श्रोतुमिच्छाम्यहं तात उपवासव्रतादिकम् ॥
महाव्रतं महापुण्यं शङ्कराद्यैरनुष्ठितम्।
कर्त्तव्यं देवराजेन्द्र देवीभक्तिसमन्वितैः ॥
कन्यासंस्थे रवौ शक्र शुक्लामारभ्य नन्दिकाम्।
अपाशी त्वथ वैकाशी नक्ताशी वाथ वाय्वदः ॥
प्रातःस्नायी जितद्वन्द्वः त्रिकालं शिवपूजकः।
जपहोमसमायुक्तः कन्यकां भोजयेत् सदा ॥
अष्टम्यां नवगेहानि दारुजानि शुभानि च।
एवं वा चित्तभावेन कारयेत् सुरसत्तम ॥
तस्मिन् देवी प्रकर्त्तव्या हैमी वा राजती च वा।
मृद्वार्क्षी लवणोपेता खड्गे शूलेऽथ पूजयेत् ॥
सर्व्वोपहारसम्पन्नो वस्त्ररत्नफलादिभिः।
कारयेद्रथदोलादीन् पूजाञ्च बलिदैवकीम् ॥
पुष्पादिद्रोणविल्वाम्रजातीपुन्नागचम्पकैः।
विचित्रां कारयेत् पूजां अष्टम्यामुपवासयेत् ॥
दुर्गाग्रतो जपेन्मन्त्रमेकचित्तः सुभावितः।
तदर्द्धयामिनीशेषे विजयार्थे नृपोत्तमैः ॥
पञ्चाब्दं लक्षणोपेतं गन्धधूपस्रगर्च्चितम्।
विधिवत् कालि कालीति जप्त्वा खड्गेन घातयेत् ॥
तस्योत्थं रुधिरं मांसं गृहीत्वा पूतनादिषु।
नैर्ऋताय प्रदातव्या महाकौशिकमन्त्रितम् ॥
तस्याग्रतो नृपः स्नायाच्छक्रं कृत्वा तु पिष्टजम्।
खड्गेन घातयित्वा तु दद्यात् स्कन्दविशाखयोः ॥"
ततो देवीं स्नापयेत् प्राज्ञः क्षीरसर्पिर्जलादिभिः।
कुङ्कुमागुरुकर्पूरचन्दनैश्चारुधूपकैः ॥
हैमानि पुष्परत्नानि वासांसि स्वाहतानि च।
निवेद्यं सुप्रभूतन्तु देयं देव्याः सुभावितैः ॥
अश्वमेधमवाप्नोति भक्तिमान् सुरसत्तम।
महानवम्यां पूजेयं सर्व्वकामप्रदायिका ॥
सर्व्वेषु सर्व्ववर्णेषु तव भक्त्या प्रकीर्त्तिता।
कृत्वाप्नोति यशो राज्यं पुत्त्रायुर्धनसम्पदः ॥"

इति देवीपुराणे २९।३० अध्यायात् सङ्कलितं न तु सक्रमकम् ॥

शारिः, पुं, (शॄ हिंसायाम्+इञ्।) अक्षोपकरणम्। पाशकादेर्बलम्। गुटिका। इति मेदिनी ॥ तत्पर्य्यायः। शारः २ खेलनी ३। इति हेमचन्द्रः ॥

शारिः, स्त्री, (शॄ+"श्रः शकुनौ।" उणा० ४।१२७। इति इञ्।) शकुनिकाभेदः। युद्धार्थगजपर्य्याणम्। व्यवहारान्तरम्। इति मेदिनी ॥ कपटः। इति धरणिः ॥

शारिका, स्त्री, (शारिरेव। स्वार्थे कन्।) पक्षिविशेषः। मयना इति भाषा। तत्पर्य्यायः। पीतपादा २ गोराटी ३ गोकिराटिका ४। इति हेमचन्द्रः ॥ सारिका ५ शारी ६ चित्रलोचना ७ शारिः ८। इति शब्दरत्नावली ॥ मदनशारिका ९ शलाका १०। इति जटाधरः ॥ वीणादिवादनम्। तत्पर्य्यायः। कोणः २। इति हेमचन्द्रः ॥

शारिफलं, क्ली पुं, (शारीणां खेलनीनां फलम्।) शारिपट्टः। शारिखेलनाधारः। छक् इति भाषा। तत्पर्य्यायः। अष्टापदम् २। इत्यमरः ॥ फलकः ३। इति शब्दरत्नावली ॥ आकर्षः ४ शारिफलकः ५ बिन्दुतन्त्रः ६ अक्षपीठी ७। इति जटाधरः ॥

शारिफलकः, पुं क्ली, (शारीणां फलकः।) शारिफलम्। इति जटाधरः ॥

शारिवा, स्त्री, श्यामलता। तत्पर्य्यायः। गोपी २ श्यामा ३ अनन्ता ४ उत्पलशारिवा ५। इत्यमरः ॥ "पञ्च श्यामलतायाम्। नागजिह्वायामिति केचित्। गोप्यादित्रयं श्यामलतायां अनन्तादिद्वयं अनन्तमूले इति केचित्। गुपू रक्षणे शोणादित्वादीप् गोपा च।

'गोपीश्यामा गोपपत्नी गोपा गोपालिकापि च।'

इति वाचस्पतिः।

'एकं वा शारिवामूलं सर्व्वव्रणविशोधनम्।'

इति वैद्यकम्।" इति भरतः ॥

अस्या गुणः। वायुपित्तरक्ततृष्णाच्छर्द्दिज्वरनाशित्वम्। इति राजवल्लभः ॥

शारिशृङ्खला, स्त्री, (शारीणां शृङ्खला यत्र।) पाशकविशेषः। यथा,—

"चुञ्चुरी तिन्तिड़ी द्यूतं पञ्चमी शारिशृङ्खला।
नयपीठी चाष्टकाक्षो नयः स्याज्जयपुत्त्रकः।
एते पाशकभेदाः स्युर्जयकोलाहलोऽपि च ॥"

इति शब्दरत्नावली ॥

शारी, स्त्री, (शॄ+इञ्। वा ङीष्।) कुशा। इति केचित् ॥ (शकुनिकाभेदः। यथा, आर्य्यासप्तशत्याम्। ६२३।

"सा विरहदहनदूना मृत्वा मृत्वापि जीवति वराकी।
शारीव कितव भवतानुकूलिता पातिताक्षेण ॥")

शारीरं, क्ली, वृषः। (शरीरे भवः। शरीर+अण्।) शरीरजाते, त्रि। इति मेदिनी ॥*॥ शारीरदण्डो यथा,—

"दिग्दण्डं प्रथमं कुर्य्यात् वाग्दण्डं तदनन्तरम्।
तृतीयं धनदण्डञ्च वधदण्डमतः परमिति ॥"

वधदण्डोऽपि शारीरो ब्राह्मण्यव्यतिरिक्तानाम्। इति मिताक्षरायां व्यवहारकाण्डम् ॥ * ॥

शारीरदुःखं यथा,—

"आध्यात्मिको वै द्विविधः शारीरो मानसस्तथा।
शारीरो बहुभिर्भेदैर्भिद्यते श्रूयताञ्च सः ॥
शिरोरोगप्रतिश्यायज्वरशूलभगन्दरैः।
गुल्मार्शश्वयथुश्वासच्छर्द्यादिभिरनेकधा ॥
तथाक्षिरोगातीसारकुष्ठाङ्गामयसंज्ञकैः।
भिद्यते देहजस्तापो मानसं श्रोतुमर्हसि ॥
कामक्रोधभयद्वेषलोभमोहविषादजः।